

OLÁH JÁNOS

AZ 1935. VI. TC. VÉGREHAJTÁSA A SZEGEDI TANKERÜLETBEN — A törvény és a végrehajtási utasítás főbb jellemzői—

1935-ig a különböző iskolatípusok felügyeletét 11 különféle felügyeleti szerv látta el, melyek közül csak a vármegyei királyi tanfelügyelő volt a szoros értelemben vett hatóság. A többiek csupán hivatalok voltak, s emellett valamennyiük működése egészen szűk körre, egy-egy iskolatípusra korlátozódott.

Tartalmát, konkrét intézkedéseit tekintve a törvény szervezeti jellegű volt. Az 1935. VI. tc. valamennyi közép- és középfokú iskola felügyeletét a tankerületi főigazgatóságok hatáskörébe utalta, megszüntette a népiskolai tanfelügyelőségek önállóságát, alárendelte őket a tankerületi főigazgatóságoknak. Az ország valamennyi iskolája (az egyetemek és a főiskolák kivételével) 8 tankerületi főigazgató irányítása alá került.¹

1935 őszén értekezletre hívta Hóman Bálint az újonnan kinevezett 8 tankerületi főigazgatót. A miniszter részletesen kifejtette a törvény alapvető politikai és művelődéspolitikai célját: "A törvény egyszerű racionalizálási törvénynek látszik, de az egységes igazgatás útján a nevelés gondolatát kívánja megvalósítani, mert az oktatásban a nevelés gondolatát jobban ki kell domborítani, mint az a legutóbbi évtizedekben ... történt ... A nemzetnevelés egységének biztosítása, a légüres térben bolygó öncélú iskolák összefogása, a területileg összetartozó tanintézetek irányítása és kapcsolatuk megteremtése: ezek a most megteremtett másodfokú hatóságok feladatai, és éppen ezért a hatóságok igen nagy cél szolgálatára vannak hivatva jövő kulturális életünkben."²

A törvény végrehajtási utasítása egy év késéssel jelent meg. Nem kellett egyértelmű lelkesedést. Krywald Ottó a következőket írta az utasítás

¹Jóború Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. (Alsó- és középfokú oktatás.) Kossuth Könyvkiadó—Tankönyvkiadó. Budapest, 1972. 203--206. o.

²Hóman Bálint: Művelődéspolitikai. 181--185., 192--195., 220--221. o.

megszövegezéséről: "Egyik-másik helyen a szövegezés félreértésekre és elmagyarázásokra adhat okot. Bár a mai tanügyi kormányzat legjobb szándékához kétség nem férhet, mindazonáltal a vitatható pontok tisztázása és szabatosabb megfogalmazása a jövő érdekében feltétlenül szükséges."³

Az utasítás kötelezte a tanárokat órávázlatkészítésre és azok bemutatására. Ez a színvonal emelését célozta, azonban feltételezhető, hogy a tanári gondolkodás sablonossá válását eredményezte.

Gyulai Ágost egy korabeli folyóiratban elmeditált az órávázlatkészítés kötelezettségén: "Nehéz megállapítani ... hol a határ a minimum és a maximum között. Nem lesz-e lassankint a lélektelen sablon uralkodóvá, ha hetenként 18—20, az osztatlan népiskolákban 40—50 órávázlatot kell készíteni és főleg leírni? ... Általában szükséges-e ... tapasztaltabb jeles tanítónál és tanárnál? Nem ad-e ez a kötelezettség kicsinyes ellenőrzésre lehetőséget? ... hányszor vezetik az egyes embert szinte öntudatlanul szimpátiák és anti-pátiák. Főszempont ..., hogy az óránkénti vázlatkészítés kötelezettsége nagy írásbeli terhet jelent, főleg az első évben, még ha az elkészült órávázlat ... éveken át felhasználható is minden újabb lemásolási kötelezettség nélkül."⁴

Az utasítás előírta, hogy a tanári és a szülői értekezleteken jegyzőkönyvet kell vezetni, és azt az előljáróknak ellenőrizniük kellett. Ezzel nemcsak a szabad cselekvést, hanem a szólás és a vita szabadságát is korlátozták.

A mindenre kiterjedően szabályozott iskolalátogatás már-már rendőri munkává vált. A látogatónak előzőleg tanulmányoznia kellett az igazgató, tanárok (vagy tanítók) társadalmi és tudományos tevékenységét, az utolsó felügyeleti látogatás alkalmával felvett jegyzőkönyvet. A látogatónak jogában állt előzetes bejelentés nélkül megérkezni, a gyermekeket kikérdezni, a tanulók szokásait megfigyelni, ellenőrizni, hogy a tanulók a kötelező istentiszteleteken rendszeresen részt vesznek-e, hogy a tanítási órákon a nevelők az egységes célkitűzések érdekében tevékenykednek-e. A fő szempont az ellenőrzésben (és nem a segítségben!) a rendszeretet, a tiszteletadás, a fegyelmezetttség (és nem az önállóság, a kezdeményezőkézség) előmozdítása. Az iskolalátogatást lezáró értekezletek szigorúan bizalmasak voltak (a közvéleményt teljesen kizárták).

³Krywald Ottó: Új iskolai törvényeink. = Katolikus Nevelés, 1936. 227—232. o.

⁴Gyulai Ágost: Elmélet és gyakorlat a tanügyi igazgatásban. = Magyar Paedagogia, 1936. 192—199. o.

Gondot okozott a szegedi tankerületben is az utasítás 24. § 4. pontja, mely előírta, hogy az iskolalátogató évenként legalább egyszer látogassa meg a felügyeletére bízott iskolákat. Bizonyos iskolatípusoknál (pl. a polgári iskoláknál) ez sohasem volt kivihető.

Az iskolalátogatóknak szóló 22 igen terjedelmes paragrafus több mint 40 nyomtatott lapon az "elbürokratizálás" veszélyével fenyegetett, emiatt el lehetett mondani, hogy a végrehajtási utasítás sokat markolt és keveset fogott. Gyulai Ágost szerint majdnem elegendő lett volna, amit a 27. § mond, mely a látogatás alatti magatartást szabályozta. Az utasításnak az a pontja szinte sértő volt, hogy a látogatónak "meg kell figyelnie", hogy a természetben élvezett igazgatói lakást rendben tartja-e haszonélvezője. Az ok nélküli bizalmatlanság (még a bizalmi állást betöltő igazgatóval szemben is) hűen jellemzi a vizsgált kort. Elkészett intézkedés volt a fűtési és világítási berendezés vagy az iskolapadok alkalmassága megvizsgálásának kötelezettsége. Értelmetlen volt a tanári és ifjúsági könyvtárra vonatkozó rész, csak még jobban felhívta a figyelmet az országra, az iskolaügy pénztelenségére. Bizalmatlanságra vallottak azok az előírások is, melyek a tan- és segédkönyvek, a magánvizsgálati iratok ellenőrzését írták elő (az utóbbiakat a tankerületi főigazgató hivatala már egyszer átnézte).⁵

Új főigazgató, új hivatal

Az 1935. VI. tc. értelmében a tankerülethez Békés, Csongrád vármegyék, Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye, Szeged és Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú városok tartoztak.⁶

A törvény elfogadása után a tankerületi főigazgatóság élén változás történt. Kaufman György főigazgatót nyugdíjazták (saját kérelmére). Kaufman és elődje, Lippay György szegedi és világi pedagógusok voltak. A rendszer feltétlen híveiként tartották őket számon, azonban olykor erélyesen harcoltak a helyi érdekekért.

Az 1935. VI. tc. már minden szempontból megbízható főigazgatót kívánt, aki elsődlegesnek nem a helyi, hanem az országos érdeket tekinti, egyben szélesebb látókörű is, a tankerületen kívül is ismert pedagógus.

⁵Utasítás a közoktatási igazgatásról szóló 1935. VI. tc. végrehajtására. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda (h. n. é. n.).

⁶Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici). 1935. évi törvénycikkek. Franklin Társulat. Budapest, 1936. 142--148. o.

A tankerületi főigazgatói hivatal élére Kisparti János, a budapesti piarista gimnázium volt igazgatója került. A paraszti származású Kispart legjobb barátja elemista korától kezdve Kornis Gyula volt. A pesti egyetemen is együtt tanultak. Kispart a váci piarista gimnáziumban döntötte el, hogy szerzetestanár lesz. Jó tanuló volt, akit a váci gimnázium szívesen várt vissza tanárnak. Vácon pedagógusi munkája mellett elvállalta a városi közlelmezési hivatal vezetését is, később a helyi kórház üdülőházának ügyeit is intézte. A piarista rend vezetősége 1917-ben Budapestre helyezte. 1919 után a Magyar Középiszkolai Tanárok Nemzeti Szövetségének egyik hangadója lett. Ő alapította a Magyar Művelődés c. folyóiratot. Kapcsolatba került az Országos Közoktatásügyi Tanáccsal, majd a minisztériummal. Vezető szerepet játszott az 1924. évi tanterv elkészítésében. Több tudományos munkát írt, szerkesztett. Kortársai impulzív, extrovertált személyiségként jellemezték.⁷

A helyi sajtó 1935. szeptember 17-én arról tudósított, hogy az új hivatal megkezdte működését (egyelőre régi helyjén, a reálgimnáziumban, pár hét múlva a felsőkereskedelmi iskolába került át, a Kazinczy utca 3. sz. épületbe, miután elvégezték az 5000 pengős átalakítási munkát).

A Délmagyarország szerint a főigazgató hatáskörébe került:

147 óvoda	172 tanerővel,
694 elemi iskola	1879 tanerővel,
2 felső mezőgazdasági iskola	16 tanerővel,
14 önálló gazdasági népiskola	45 tanerővel,
91 gazdasági továbbképző	197 tanerővel,
40 iparostanonc iskola	129 tanerővel,
5 gyógypedagógiai iskola	32 tanerővel,
36 polgári iskola	266 tanerővel,
3 tanítóképző	42 tanerővel,
4 kereskedelmi iskola	36 tanerővel,
2 kereskedelmi szaktanfolyam	16 tanerővel, ⁸
16 gimnázium	265 tanerővel.

1936. április 1-jén a tanterületi főigazgatóság személyzete a következő volt:

1. Kisparti János dr., királyi főigazgató,
2. Benkő István dr., tanügyi tanácsos, a középiszkolai ügyek szakelőadója,
3. Micsák Márton tanügyi tanácsos, Csongrád, Csanád vármegyék, valamint Szeged és Hódmezővásárhely törv. hat. városok népoktatásügyi szakelőadója,

⁷Balogh Ányos: Őrségváltás. = Nevelésügyi Szemle, 1941. 49. o. és Balanyi György: Kispart János. = Nevelésügyi Szemle, 1942. 1--7. o.

⁸Megkezdte működését az új főigazgatóság. (A Délmagyarország tudósítójától.) = Délmagyarország, 1935. szeptember 17. 2. o.

4. Bendák Gyula tanügyi s. titkár,
5. Réffy Ernő dr., tanügyi fogalmazó,
6. Lamparter Frigyes dr., tanügyi fogalmazó gyakornok, személyi titkár,
7. Bérczi Lajos beosztott tanár, a főigazgatói iroda vezetője,
8. Marksteiner Károly beosztott állami tanító.⁹

Ügyintézés

Az igazgatás egyszerűsítését célozta az egyfokú fellebbvitel közigazgatási elve. A másodfokú és végleges döntés joga az oktatásügyi igazgatás számos ügyében a királyi tanfelügyelő, más, nagyobb jelentőségű igazgatási ügyben, valamint a tanulmányi ügyek túlnyomó részében a királyi főigazgató hatáskörébe került. A miniszternek elméletileg csupán az országos érdekű, elvi jelentőségű, főfelügyeleti ügyekben kellett a döntését meghoznia. Gyulai Ágost a korabeli Magyar Paedagogiában aggodalmát fejezte ki. "Félő, hogy nem a felek fognak minden körülmények között a legfelsőbb, harmadfokú hatósághoz fordulni, lehetőleg a miniszterhez, hanem az első- s főleg a másodfokú hatóságok, melyek döntésre volnának hivatva. Ez a hivatali élet, a bürokrácia lélektanából következik."¹⁰ Gyulai Ágost fenntartásait az élet igazolta, melyek azonban nem teljesen a "bürokrácia lélektanából" következtek, hanem az antidemokratikus társadalomból.

A Közigazgatási Racionalizálási Bizottság a szegedi főigazgató véleményét is kikérte a tankerületi királyi főigazgató ügyvitelét szabályozó tervezettel kapcsolatban.

Kispartai János a következőket javasolta: "A 2. § végére pótlendő lenne: A kir. főig. címére érkező hivatalos levélküldemények borítékjait ... legalább 1 hónapig meg kell őrizni..." "A jelen tervezet 4 féle iktatószámot különböztet meg (törzsszám, sorszám, nyilvántartási és alapszám). Egyszerűbb lenne csak egy folytatólagos iktatószám s minden szám mellett római I--VI. jelezné, hogy melyik iskolatípushoz vonatkozik az ügydarab" stb.¹¹

A megnövekedett irodai munkához megfelelő tanügyi fogalmazó személyzetre volt szükség. A törvény 11. § (12) szerint: "A tanügyi fogalmazói személyzet összesített létszámába az nevezhető ki, akinek középiskolai tanári vagy a középiskolával egy tekintet alá eső iskolában tanításra jogosító tanári ok-

⁹Csongrád Megyei Levéltár, a Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai (a továbbiakban CSML) 222/1936.

¹⁰Gyulai Ágost már idézett tanulmánya.

¹¹CSML 48/1936.

levele, avagy a közigazgatás körében a fogalmazói tennivalók ellátására hivatott állásokra előírt elméleti képzése van." A minisztérium (a létszám 15%-áig) az államfőnek kinevezésre olyanokat is felterjeszthet, akik az előírt képzéssel ugyan nem rendelkeznek, de iskolafelügyelői minőségben érdemes munkásságot fejtettek ki.¹²

A főigazgató funkciójában egybeolvadtak tehát az igazgatási és a pedagógiai feladatok, a szolgálatára álló szervezetben azonban ez a két feladatkör különvált. A főigazgatói hivatal s ugyanígy a tanfelügyelői hivatalok fogalmazó személyzete elsősorban igazgatási funkciókat végzett. A legkülönbözőbb ügyek kerültek a főigazgató elé felülről is és alulról is (VKM-től, illetve a felügyelete alá tartozó intézményektől).

Nézzünk néhány problémát!

A Gyulai Római Katolikus Reálgimnázium igazgatója felterjesztette egy tanár jelentését az ellene elkövetett tanulói fegyelmi vétségről, mellékelte az igazolást is, hogy a tanár tetanusz oltást kapott. A tankerületi főigazgató kérte a minisztert, hogy hagyja jóvá a nevelőtestület javaslatát, hogy a tanuló kapjon VII. fokú büntetést, mely az ország összes középiskolájából való kizárását jelentette.¹³

Egy másik téma "A Kormányzó Úr Őfőméltósága azon legfelsőbb óhajának méltóztatott kifejezést adni, hogy kormányzatának 15. évfordulóján, folyó év márc. 1-én mindennemű ünneplés mellőztessék, minthogy a múlt évi nov. hó 16-án a Nemzeti Hadsereg élén történt Budapestre bevonulásának jubileuma alkalmából a Vérmezőn tartott ünnepség, már előre kimerítette mindazt, amit egy újabb ünneplés nyújthatna."¹⁴

A Müller testvérek Vegyészeti Gyár Rt. pályázatát írt ki diákok részére magyar gyártmányú iskolaszerek reklámozására, ehhez kérték a főigazgató támogatását.¹⁵ A magyaros öltözködési mozgalom országos bizottsága kérésére a VKM felhívta a figyelmet a magyaros formaruhákra.¹⁶ Április 8-án az iskolák Rákóczi Ferencről emlékeztek meg.¹⁷

A főigazgatónak kellett foglalkoznia családi pótlék iránti kérelemmel, az óraadó tanárok nyilvántartásának, minősítésének ellenőrzésével. Volt olyan igazgató, aki azt kérte, hogy a tanulóktól beszedett tandíjat felhasználhassák iskolafejlesztési célokra. Egy másik igazgató jelentette, hogy egy beosztottja házasságot kötött, bemutatta a házassági anyakönyvi kivonatot, de a főigazgatóhoz terjesztették fel az iskolák kimutatásait az altisztekről is, s neki kellett állást foglalni a megszünt iskolák vagyonának szétosztása tárgyában stb.

Kisparti János jelentést kapott arról, hogy csíkszentgyörgyi Jósa János okl. középisk., polg. isk. r. tanár kérésére a m. kir. miniszterelnökség 4420/ME 111. sz. iratában az 1920. évi 4578. ME sz. rendelet 6. §-a alapján

¹²Magyar Törvénytár 153--154.

¹³CSML 56/1935.

¹⁴CSML 78/1935.

¹⁵CSML 104/1936.

¹⁶CSML 114/1935.

¹⁷CSML 173/1935.

megengedte a Hargitaváralja Jelképes Székely Község Szegedi Tagozatának, hogy sajtóterméket jelentessen meg. A felelős szerkesztő Jósa lett, munkatársai között azonban csak egy erdélyi volt.¹⁸

1936 februárjában a VKM a következőket közölte: "A legutóbbi képviselőválasztás alkalmával több tanintézetnél előfordult, hogy egyes tanárok a tanulóiifjúságot politikai propagandára igyekeztek felhasználni... a tilalmam ellen vétőket fegyelmi úton fogom felelősségre vonni."¹⁹

Az új törvény tehát nem nagyon könnyített a minisztériumon, de különösen nem a tankerület előljáróján. A minisztériumnak és a főigazgatónak továbbra is apró-cseprő ügyekkel kellett foglalkoznia. Még a pedagógusok szabadságolása sem volt egyszerű. Hosszabb idejű betegség esetében a miniszter engedélye volt szükséges, pár hét szabadsághoz a főigazgató jóváhagyása kellett, egy-két napot az illetékes iskola gondnoksága adhatott. A szegedi tankerületben is láthattunk példát arra, hogy a főigazgató kénytelen volt egészen jelentéktelen ügyekkel foglalkozni. Meglepő viszont, hogy elvinek vagy országosnak tekinthető kérdésekben is -- renkívüli tárgy, lapindítás -- a tankerület előljárója határozott.

A törvény végrehajtási utasítása szerint a tanfelügyelőknek -- bár a főigazgató beosztottjai voltak -- mégis sok ügyben kellett egyenesen a miniszterhez fordulniuk: népiskolai taneszköz engedélyezése, nyugdíjasok ügyei, bármiféle pénzzel, elszámolással kapcsolatos ügy. (Az utóbbi kiküszöbölhette volna a helyi, korrupt összefonódásokat, csakhogy megfosztotta a főigazgatót a személyes ellenőrzés lehetőségétől.) A tanulmányi felügyelő semmilyen jelentést nem terjeszthetett a miniszter elé, a tankerületi főigazgatótól függött, tehát az országosan egységes követelményeket ellenőrző tanulmányi felügyelőt elszigetelték a központtól, míg a tanfelügyelőnek továbbra is jelentéseket, kérelmeket kellett küldenie a minisztériumba (terhelve az ottani irodai munkát). Elmondható tehát, hogy az oktatásigazgatóságnak a dupla ellenőrzés fontosabb volt, mint az oktatási egység megvalósítása.

Nagy Sándor szegedi tanfelügyelő azt nyilatkozta a helyi sajtónak, hogy hivatala 1941-ben 13089 ügydarabot dolgozott fel. Kijelentette, hogy gyorsan és alaposan nem lehet az iratokat feldolgozni. 1935. június 30-ig hivatalá-

¹⁸CSML 510/1936.

¹⁹CSML 120/1936.

²⁰Nagy Péter Tibor: A közoktatásirányítási reform keretei a harmincas években. = Magyar Pedagógia, 1986. 3-4. sz., 413-414. o.; és Nagy Péter Tibor: A tanügyigazgatás totalitárius átszervezése Magyarországon. = Pedagógiai Szemle, 1985. 2. sz. 132. o. alapján.

ban 12 tisztviselő dolgozott. 1941. január 31-ig 9 fő, majd a létszámot 2 fővel csökkentették.²¹

Lakner Károly középiskolai igazgató az iskolai adminisztráció gondjait taglalta. Az igazgató segítőtársa az irodai segéderő, aki a tanárok közül kerül ki. Lakner javasolta, hogy az irodai segéderő munkáját titkár vegye át, mint a korabeli hazai ipari iskolákban és Olaszországban. A titkár megszabadítaná munkájától a tandíjkezelő tanárt is, aki évente háromszor számol el a befolyt tandíjakkal. Lakner azt javasolta, hogy a titkár kereskedelmi középiskolai végzettséggel rendelkezzen.²²

A nevelő és oktató munka ellenőrzése

Az 1935. VI. tc. a felügyeletben is újat hozott. A törvény megfogalmazásakor az volt a cél, hogy a felügyelet veszítsen formalisztikusan ellenőrző, számonkérő jellegéből, munkájában inkább a tanácsadó, felvilágosító és útbaigazító elemek domináljanak. Fontosnak tartották, hogy a felügyelők ott-honosan mozogjanak a pedagógiában, aktív pedagógusok legyenek 10 év gyakorlattal, azaz rájöttek arra, hogy a tanítás is szakma (vagy éppen művészet), tehát a tanulmányi felügyelők továbbra is tanítottak, felügyeleti tevékenységüket munkaidejüknek csak egy részében végezték.

A középiskolákban az általános felügyeletet jól ellátták a tankerületi főigazgatók. A többségükben igen magas szakmai szinten álló tanárokat általában nem nagyon kellett és lehetett szakfelügyelni.²³

Néhány tantárgy esetében előfordult, hogy egyes felsőoktatási intézmények szakmai felügyelettel bíztak meg tanárokat. A Csongrádi M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola rajz tantárgy tanmenetét például az Országos M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Rektori Tanácsa által szakfelügyelettel megbízott tanárra bírálta felül 2,5 gépelt oldalon 1936-ban. Idézet a véleményezéséből: "A síkformák feladatsora jó, csak kissé színtelen, kiegészíthetnők részben csongrádi szerszámok, eszközök képeivel vagy sárközi díszítő elemeket... rajzoltatnék..., a magyar kéziszerszámok rajzoltatása révén a munkaeszközök megbecsülésére, a hagyományok tiszteletére nevelhetünk." A főiskolai tanár

²¹Kevés a tanerő... = Szegedi Friss Újság, 1942. január 17. 3. o.

²²Lakner Károly: Az iskolai adminisztrációról. = Nevelésügyi Szemle, 1943. 167–172. o.

²³Szebenyi Péter: Szakfelügyelet-szaktanácsadás az általánosan képző iskolákban. = Pedagógiai Szemle, 1986. 5. sz. 454. o.-tól.

(a bírálatból láthatóan) adott bizonyos szabadságot a rajzot tanító pedagógusnak, azt írta: "én így csinálnám" (tehát javasolt, tanácsot adott). A tanmeneteket szakmailag igényesen értékelte: "jól megfelelt", "megfelelt" és "nem felelt meg" minősítéseket használt (az utóbbi is több esetben előfordult).²⁴

Kispartai János, az új tankerületi főigazgató célkitűzéseit egy szegedi középiskolában így fogalmazta meg: "A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk célkitűzése valláserkölcsi alapon nemzeti szellemben való nevelés, magasabb fokú általános műveltség nyújtása és főiskolai tanulmányokra való előkészítés... a gimnázium elsősorban nevelő iskola... A középiskola lefokozását jelentené, ha csupán leckefelmondó és leckekikérdező intézményé válnánk... nem magyarázatról, hanem az anyag feldolgozásáról beszélhetünk. Az iskola nevel egész atmoszférájával, egész múltjával, valamint a legfőbb nevelő tényező erejével, a jó példaadással is."²⁵

Az új főigazgató először vidéki iskolát látogatott meg a fennmaradt iratok alapján. Békéscsabán nézte meg a leánylíceum nevelő és oktató munkáját. Módszertani útmutatásai ma is megszívlelendők. Órá is jellemző volt a tanácsadás, azonban egyéniségéből következően gyakrabban utasított. ("A tanár több mint egyszerű leckefeladó és feleltető. A kérdés osztályfoglalkoztató legyen... Adjunk alkalmat az összefüggő előadásra is. Ne hadarjanak a tanulók... Magyar irodalom: minél kevesebbet az írókról, minél többet az íróktól. A nyelvi órákat sem lehet szemléltetés nélkül elképzelni" stb.)²⁶

A kort a vallásos nevelés jellemezte. A főigazgató a hódmezővásárhelyi gimnáziumban (református) 1936-ban kijelentette: "A valláserkölcsi nevelés minden tanár feladata. A természettudomány tárgyait oktató kartársak egy-egy megjegyzése néha jobban hat, mint egy prédikáció."²⁷

Az 1935. VI. tc. kétségtelen sikere volt a körzeti iskolafelügyelői intézmény megalkotása. Kósa Kálmán szerint ennek oka az volt, hogy az intézménynek népiskolai szervezetbe való beállítását nem előzték meg a szokásos hosszadalmas tárgyalások. Ezt írta: "A befejezett tényeknek gyakran megvan az előnyük, mert sok meddő ... vitának veszik az elejét, viszont megvan az

²⁴CSML 5050/1936.

²⁵CSML 45/1936.

²⁶CSML 898/1935.

²⁷CSML 201/1936.

a hátrányuk, hogy a közvéleményt előkészületlenül érik, s a tényekkel szemben erősebben nyilvánul meg a bizalmatlanság."²⁸

A tanfelügyelőknek kezdetben gyakran kellett tapintatosan nevelniük körzeti felügyelőiket. Pl.: a Csongrád megyei és Szeged sz. kir. városi tanfelügyelő jelentette a főigazgatónak, előfordult, hogy a kezdő felügyelő a második félévben homlokegyenest ellenkező megállapításokat tett ugyanarról az iskoláról. A tanfelügyelő nem dezavualta a körzeti felügyelőt, hanem négy-szenközt figyelmeztette beosztottját nyugodt és tárgyilagos munkavégzésre.

Nagy szükség volt a körzeti iskolafelügyelők gondos munkájára. A magyarbáhnhegyesi felügyelő jelentette, hogy a tanterv több esetben teljesen ismeretlen volt néhány tanító számára. Szorgalmazták a mai szemmel is értékes Néptanítók Lapjának rendszeres olvasását. Megállapítható, hogy az iskolafelügyelők többsége eréllyel párosult kíméletességgel, tapintattal és udvariassággal látta el tisztét a tankerületben. Tiszteletre méltó, ahogy Jung Miklós tanfelügyelő nevelt: "Hívják fel a tanítók figyelmét, hogy mily értéket jelent a gazdag iskolai szertár! A tanító is készíthet szemléltető eszközöket. Írják meg a tanítók a falu történetét, ahol azt még nem dolgozták fel! Ne tűrjék el, hogy úgy tanítsanak a kollégák, hogy felülnek a padra vagy zsebre tett kézzel bámulnak ki az ablakon! Túl vagyunk már azon az időn, amikor a gyermekeket az iskolában pálcával "segítették" a tudáshoz vagy "nevelték" a jóra... hangsúlyozottan figyelmeztessék a kartársakat, hogy óvakodjanak a testi fenyték alkalmazásától. Az ütlegetés eldurvítja, elriasztja a gyermeket. Nem tűröm a brutalitást az iskolában... inkább egy tanító szenvedjen, mint 70 gyermek."²⁹

Sok gondot okozott a tankerületben az óravázlatok készítése. A Nevelésügyi Szemlében (a szegedi tankerületben megjelenő színvonalas pedagógiai folyóiratban) G. A. aláírással a következő gondolatok jelentek meg erről a kötelezettségről. "Mindenki érzi és tudja, hogy az óravázlat csak adminisztratív ballaszt, melynek csak igen kevés gyakorlati értéke van. A legtöbb tanár az óravázlatot csak az ellenőrzés céljából készíti. Sokan az óravázlat figyelembe nem vételével tanítanak. Sokan csak az óra után készítik el az óravázlatot. Sokan pedig csak Potemkin óravázlatot készítenek. Az óravázlatot eddig csak az ellenőrző szervek dicsérték, tehát azok, akik nem csinálják."³⁰

²⁸Kósa Kálmán: Az új iskolafelügyeleti rendszer két esztendeje. = Néptanítók Lapja, 1937. 663–666. o.

²⁹CSML 10 009/1936.

³⁰G. A.: Magánvélemény az óravázlatról. = Nevelésügyi Szemle, 1938. 64. o.

A mezőkovácsházi I. körzet felügyelője a következőket jelentette a tanfelügyelőnek a problémával kapcsolatban: "A megbeszélésen közösen úztük el az óravázlatkészítés rémét. Napról napra készítésben állapotunk meg. Egy órára egy füzet fél oldala is elég. Ceruzával is lehet dolgozni. A nevelési cél kitűzési nehézségeit Gockler "Jellemnevelés" c. művének táblázatos összefoglalásának sokszorosításával és rövid ismertetésével sikerült áthidalni."³¹

A tankerületi főigazgató, hogy elősegítse tanfelügyelőinek munkáját, 1935-ben rendeletileg határozta meg, hogy milyen legyen egy látogatási jegyzőkönyv, elrendelte továbbá, hogy látogatási tervet is kell készíteni.

A főigazgató kérte a felügyelőket, hogy ősszel megfigyelő látogatást végezzenek, mely különbözik a tanévi eredménylátogatástól. Kérte továbbá a felügyelőket, hogy a megfigyelés alkalmával passzívan viselkedjenek, ne zavarják a tanítást, valamint hogy vegyenek részt iskolafelügyelői tanfolyamon. (Ma kissé furcsán hangzik a következő kitétel: "A jegyzőkönyvet minden esetben az érdekelt tanárok írják alá, ne pedig azok hozzátartozói. A cél az, hogy aláírással kötelezettséget vállaljanak az alkalmazkodásra.")³²

Tudományos munka, ismeretterjesztő tevékenység

1936-tól jelent meg: "A szegedi tankerület közleményei" című sorozat, melynek kötetei ma is fontos források több kutatási témában. Kispartai Jánosnak sikerült sajátos arculatot adnia a kiadványoknak, melyeket ismertettek a korabeli pedagógiai folyóiratok. A négy szám (sajnos több nem jelent meg) felépítése hasonló. Az egyes iskolatípusok pedagógusai a tankerületi főigazgatótól kapott kérdéseket dolgoztak fel, melyeket aztán egy-egy igazgató összesített. Az összesítéseket tankerületi értekezleteken vitatták meg az egyes iskolák küldöttei (elsősorban igazgatók). Minden alkalommal jelen voltak a VKM képviselői is. Az első kötet középiskolai kérdésekkel foglalkozott. A Magyar Paedagogiában Hajdú János a korabeli tanárképzés minőségére, sajátosságaira adott válaszok összesítését emelte ki. A második polgári iskolai problémákat taglalt. A harmadik elemi iskolai kérdéseket dolgozott fel. (Az első kérdés a tanítóképzés milyenségére vonatkozott. A kor iskolája nagyon fontosnak tartotta az érzelmi nevelést. Ma is tanulságos, hogy miként látta a kor tanítója az igazgató feladatait a kezdő tanító segítségével.) A negye-

³¹CSML 10 009/1936.

³²CSML 10 009/1936.

dik kiadvány szakiskolai problémákkal foglalkozott. Az értekezletek a vállalkozó szellemet akarták feléleszteni.³³

Kispartai János nagy érdeme volt a Nevelésügyi Szemle létrehozása. A szerkesztőbizottság elnökségében Várkonyi Hildebrand és Somogyi József lettek társai. A folyóirat szerkesztője Tettamanti Béla lett.³⁴

Az 1935. VI. tc. szellemében megalakult Szegeden a Magyar Nevelők Egyesülete 1938 januárjában, melynek elnöke Várkonyi Hildebrand lett. Az országos keretek között működni kívánó egyesület az egységes magyar nevelői gondolkodást kívánta kialakítani előadások, vándorgyűlések, tanfolyamok, mintatanítások, kiállítások szervezésével. Tervbe vették a nevelők társadalmi helyzetének a vizsgálatát is.³⁵

A tankerületben színvonalas továbbképző tanfolyamokat szerveztek. 1936. október 13-tól december 1-ig a következő előadásokat tartották:

Kispartai János: A nevelő pedagógiai műveltségének fontossága,

Deér József: A nemzeti öntudat kifejlődése a társadalomban,

Kogutowicz Károly: A magyar tájak és lakosságuk,

Kramár Jenő: Az ideges gyermek,

Mester János: A tanulás lélektana,

Mészöly Gedeon: Irodalmi szöveg nyelvi magyarázata,

Sík Sándor: Az irodalom és a nevelő,

Surányi Unger Tibor: Közgazdaság és nemzeti élet,³⁶

Várkonyi Hildebrand: A gyermeklélektan mai állása.

Komoly munka folyt az ismeretterjesztés területén is, melyben a pedagógusok tevékeny szerepet vállaltak. (Békés vármegyében pl. 6768 ismeretterjesztő előadást tartotta, 142 tanfolyamot szerveztek.)³⁷

³³A szegedi tankerület közleményei (a továbbiakban: ASZTK) I. Közzéteszi: Kispartai János. Szeged, 1936; ASZTK II. (Polgári iskolai kérdések) Közzéteszi: Kispartai János. Szeged, 1936; ASZTK III. (Népnevelési kérdések) Közzéteszi: Kispartai János. Szeged, 1937; ASZTK IV. (Szakiskolai kérdések) Közzéteszi: Kispartai János. Szeged, 1938; és Hajdú János: Az új középiskola felé (könyvismertetés). = Magyar Paedagogia, 1939. 129—139. o.

³⁴Zibolen Endre: A szolgálat jegyében. — Tettamanti Béla életművéről születésének századik évfordulóján. = Pedagógiai Szemle, 1984. 9. sz. 842—853. o.

³⁵Téglás Jenő Béla: A Magyar Nevelők Egyesületének megalakulása. = Nevelésügyi Szemle, 1938. 165—166. o.

³⁶Téglás Jenő Béla: A szegedi tankerület második továbbképző tanfolyama. = Nevelésügyi Szemle, 1937. 149—150. o.

³⁷Népnevelési bizottságok összefoglaló adatai. = Nevelésügyi Szemle, 1938. 524. o.

1939. január 14-én alakult meg az 1935. VI. tc. alapján a Szegedi Tankerület Közoktatási Tanácsa. Elnöke: Várkonyi Hildebrand egyetemi tanár lett. A tanács tagjai voltak többek között Becker Vendel (tanítóképző intézeti igazgató), Meskó Zoltán (ny. tábornok, orvos, felsőházi tag), Zombory Jenő (szegedi királyi főügyész), Tonelli Sándor (Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára), S. Bálint György (Makói Gazdasági Egylet elnöke) és a különféle iskolák képviselői.³⁸

Újabb személyi változás

1941-ben Balogh Ányos, az új tankerületi főigazgató így emlékezett meg a Nevelésügyi Szemlében korán elhunyt elődjéről, Kisparti Jánosról: "Oszlopember volt és arra született, hogy nagy terveket, de nagy terheket is hordozzon ... A félmunkát vagy éppen a tehetetlenséget nem tűrte ... biztos irányt mutatott a jó és a helyes felé."³⁹

Kisparti kétségtelen veszteséget jelentett a tankerületnek. Jó kapcsolatokkal rendelkező, széles látókörű ember volt. Szívós munkával sikerült elérnie, hogy a szegedi tankerület az ország egyik mintakerülete lett.

Utódjának kiválasztása jól tükrözte az 1935 utáni tanügyigazgatást. Balogh Ányos szombathelyi tankerületi főigazgató, premontrei tanár, tanügyi tanácsos került e fontos állásba. Kisparti nem nevelt utódot, aki folytathatta volna munkáját, a minisztériumnak sem volt jelöltje a szegedi tankerületből.

Balogh Ányosban megbíztak előljárói. A felszabadulásig állt a tankerület élén. Az ő feladata lett a Jugoszláviától visszakerült területek (Bácska) tanügyigazgatásának irányítása is. (Kezdetben a mai Vajdaság külön tankerületi főigazgatósággá szervezését nem tervezték.)

Az új tankerületi főigazgató vezetése alatt egyre jobban kiütköztek az 1935. VI. tc. negatív vonásai. A törvénnyel a miniszter, Hóman is elégedetlen volt. Kijelentette: "Túlságosan centralizálva van a közigazgatás, de a legnagyobb baj az, hogy nincsen tulajdonképpen másodfokú hatóság. Nincsenek meg azok az összefogó decentralizált szervek, amelyek a minisztériumok helytelenül vállalt munkakörét átvehetnék."⁴⁰ Elmondta, hogy szándékában áll a

³⁸Téglás Jenő Béla: A Szegedi Tankerület Közoktatási Tanácsának megalakulása. = Nevelésügyi Szemle, 1939. 47–48. o.

³⁹Balogh Ányos, i. m.

⁴⁰A kultuszminiszter beszéde. = Szegedi Friss Újság, 1941. június 27. 3. o.

törvény módosítása. Bizonyos ügyek intézését a tanfelügyelőségekre kívánta ruházni. Így jelent meg az 1941. XII. tc. a közoktatási igazgatás korszerűsítéséről.

1945 után a tankerületi beosztást az 1935. VI. tc. alapján állították vissza. Az új főigazgatók hatásköre az 1945 előtti állapotoknak megfelelő lett. Több évbe telt, míg véglegesen hatályon kívül helyezték az 1935. VI. tc.-et, mely paradox módon segített a régi konzerválásában, de az új kialakításában is.

x x x

Az 1935. VI. tc.-et tehát az a felismerés hozta létre, hogy a kor szellemének megfelelően szükség volt a tanítók és a tanárok egységes és a korábbinál szervezettebb és határozottabb felügyeletére, ellenőrzésére és irányítására. A törvény lényege nem az egyszerűsítés, hanem az uniformizálás, a liberális kinövészek megnyirbálása volt. A törvény és a végrehajtási utasítás szigorú állami felügyeletet, teljes ellenőrzést írt elő a tankerületekben, az iskolákban, az oktatásban, a fejekben, miközben változatlanul megmaradtak a Horthy-rendszer általános vonásai (pl. megyei keretek tiszteletben tartása, "patriarchális" hangvétel, konzervativizmus, egyházi autonómia stb.).